

Periferní operace využívající přerušeni

Základní pojmy – proč přerušeni?

- PZ jsou ve velké většině případů elektromechanická zařízení.
- Mechanická část - vlastní realizace periferní operace (provádí se asynchronně a autonomně, tzn. bez pozornosti procesoru a je řízena řadičem PZ):
tiskárna - tisk znaku/řádku,
HDD - vystavení hlav, zápis sektoru.
Obojí činnosti probíhají autonomně.
- Výstupní periferní operace pak sestává z těchto fází:
přenos dat z adaptéru (počítače) do PZ,
realizace periferní operace (tisk řádku, zápis sektoru/více sektorů).

- Od těchto principů se odvíjí potřebná velikost **vyrovnávací paměti**:
tiskárna - vyrovnávací paměť má velikost **jednoho řádku/jedné strany**.
HDD - vyrovnávací paměť má kapacitu jednoho sektoru/více sektorů.
- Pojem vyrovnávací paměti:
Vyrovnávací paměť "vyrovnává" rozdíl v rychlosti zařízení komunikujících mezi sebou.
- **Mechanická část periferní operace se provádí autonomně, tzn. bez řízení počítačem => po skončení periferní operace je třeba o tom informovat počítač => PŘERUŠENÍ od ukončení periferní operace.**
- Po vzniku přerušlení musí počítač zjistit, jak proběhla periferní operace, tzn. zajistit **přenos informace o stavu PZ** (stavové slabiky z PZ) a **její analýzu**.

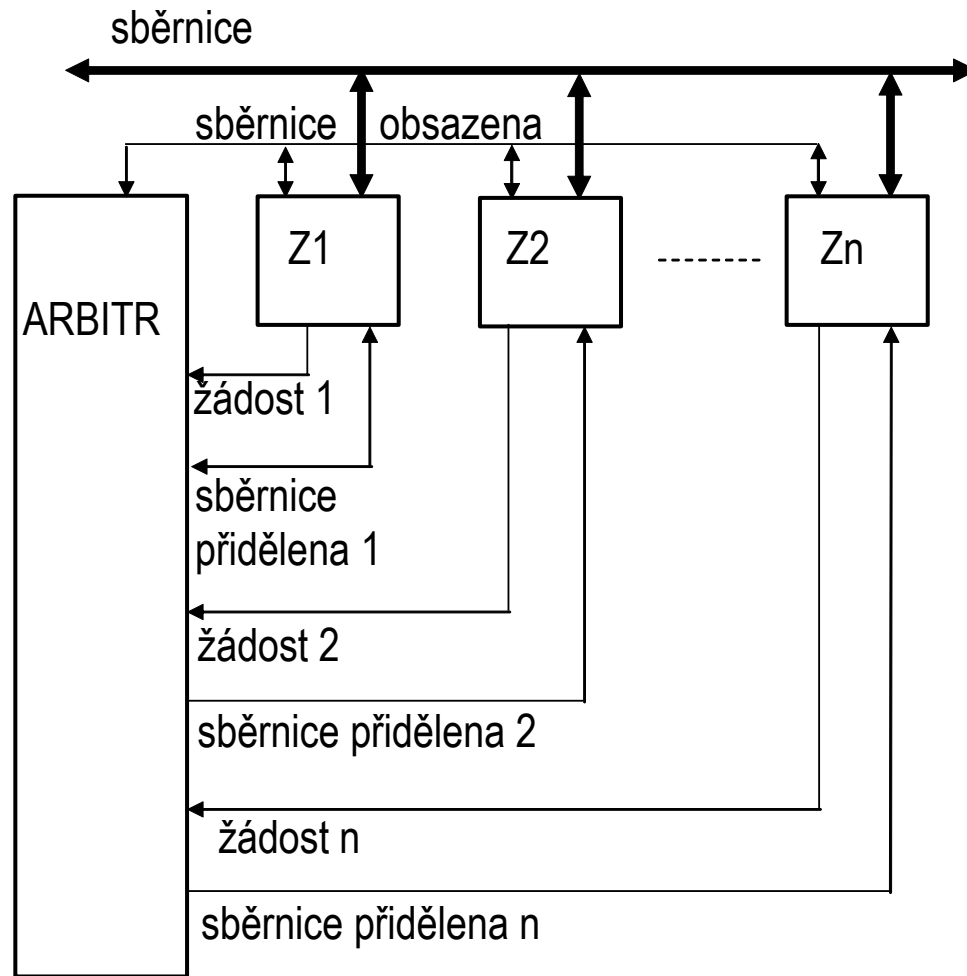
- Pokud periferní operace neproběhla úspěšně, pak může následovat přenos **slabik závad**, které blíže identifikují stav zařízení (v tomto případě chybový stav).
- Pojem slabik(y) závad:
 - 8, 16, více bitové informace (souvisí se šířkou V/V sběrnice) obsahující upřesňující informaci o typu závady, k níž během periferní operace došlo.
 - Tyto informace se posílají z PZ do počítače na základě příkazu **OHLAŠ ZÁVADY** (v terminologii počítačů 3. generace – IBM 360, příkaz **SENSE**).
 - Periferní zařízení vytvářejí **různý počet slabik závad** (souvisí s jejich složitostí).
 - Pevný disk: složité elektromechanické zařízení - vyšší počet slabik závad (10 - 20).

- Tiskárna komunikující přes rozhraní Centronics: upřesňující informace o typu závady jsou trvale přístupné na rozhraní (signály rozhraní Centronics): **BUSY, SELECT, ACKNOWLEDGE, ERROR, PAPER END.**
- Posloupnost činností:
 - Periferní zařízení ukončilo periferní operaci a generovalo žádost o přerušení.
 - Součástí obsluhy přerušení bude i zjištění stavu PZ.
 - Do počítače se přenese stavová slabika, která indikuje většinou pouze jedním bitem, zda došlo při provádění periferní operace k poruše (bit **ANY ERROR**).
 - Počítač přijme stavovou slabiku a analyzuje ji. Jakmile identifikuje ve stavové slabice bit **ANY ERROR**, generuje pro PZ příkaz **OHLAŠ ZÁVADY**. Jeho provedení znamená přenos předepsaného počtu slabik závad do počítače.

- Po přenosu do počítače jsou slabiky závad počítačem analyzovány (tzn. zjistí se přesně typ závady) a je podána zpráva operátorovi o typu závady.
- Přerušování může sloužit také (kromě vstupu/výstupu dat) k synchronizaci programu a vnějších událostí a k okamžité reakci procesoru na důležitou stavovou změnu mimo procesor.

Co znamená obsluha V/V přerušení pro konstrukci počítače:

- Pro tuto alternativu musí být v počítači **hardwarová i softwarová podpora**.
- Hardwarová podpora:
 - Součástí řadiče musí být obvody, které po skončení periferní operace **generují požadavek** na přerušení činnosti procesoru.
 - Tyto obvody musí být schopny ze strany PZ (přes V/V rozhraní/sběrnici) **identifikovat ukončení periferní operace**, na stranu počítače musí být schopny generovat "**žádost o přerušení**" (signál je často označován jako IRQ), který bude dále zpracován, (přenesen přes sběrnici na vstup řadiče přerušení).
 - Řadič přerušení: **sdrůžuje** požadavky od řadičů PZ (minimalizuje se tak počet vývodů pouzdra procesoru), **vybírání přerušení**, které bude obslouženo – na základě priorit) – **funguje jako arbitr**, přerušení **předzpracovává** do jednotné formy společné pro všechny řadiče PZ.

Obečné schéma počítače s arbitrem rozhodujícím o přidělení prostředků

- Na systémové sběrnici (jejím konektoru) musí být k dispozici dostatečný počet pozic pro přenos žádostí o přerušení (IRQ) z řadičů do počítače.
- Řadič přerušení je fyzicky umístěn co nejbližší procesoru (např. na systémové desce).
- Na vstup řadiče přerušení musí být **přivedeny požadavky od všech možných zdrojů** => je potřeba všechny **žádosti** správně **identifikovat** a vybrat takový, který má nejvyšší prioritu.
- Řadič přerušení musí být s procesorem propojen, pro toto propojení musí být definován **komunikační protokol** - v dřívějších typech PC to bylo dvěma signály - INT, INTA.
- Tento protokol existoval i v PC na bázi procesorů Pentium.
- Odlišnosti mezi modely – ve způsobu generování odpovědi, tzn. signálu INTA.

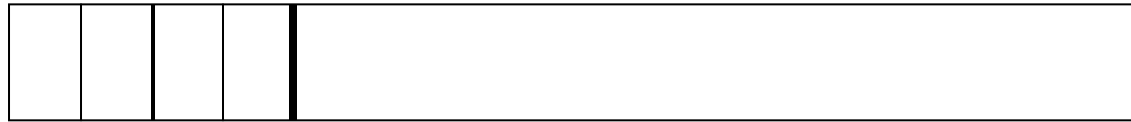
- Výsledkem této komunikace musí být jednoznačná **identifikace přerušení**, které bude obslouženo (to, které má **nejvyšší prioritu**) a **předání této identifikace do procesoru**.
- Možnosti identifikace:
 1. Předání **instrukce skoku** na první instrukci obslužné rutiny.
 2. Předání **adresy první instrukce** obslužné rutiny do procesoru.
 3. Předání **vektoru přerušení** (ukazatele do tabulky přerušovacích vektorů).
- Použití vektoru přerušení – pružný způsob, jak tento problém řešit – řešení, které bylo přijato v koncepci procesorů Intel.
- Technologie Intel - výsledkem komunikace je předání 8 bitového **vektoru přerušení** z řadiče přerušení do procesoru, které po vynásobení 4 představuje odkaz do **tabulky přerušovacích vektorů**.
- Přerušení musí být tzv. **maskovatelné**, tzn. je možné je **programově zakázat**.

- Softwarová podpora:
 - Pro každé přerušení musí existovat obslužná rutina, která se spouští jednotným způsobem.
 - Výsledek uplatnění těchto principů: přerušení od vstup/výstupní operace a programové přerušení – od instrukce INT X – se zpracovávají stejným způsobem od jistého bodu zpracování.
 - V obou případech je výsledkem odkaz do **tabulky přerušovacích vektorů**.
 - INT X – číslo X je odkazem do tabulky přerušovacích vektorů.
 - Přerušení od vstupu/výstupu – vektor přerušení odeslaný z řadiče přerušení do procesoru (8 bitů) reflektující X (signál IRQ X).

Adresa

0

255

IRQ 0

IRQ 1

Segment – 2 sl.

Offset – 2 sl.

- Pro každé přerušení je potřeba mít k dispozici 4 slabiky, přerušení je celkem 256 => **velikost tabulky přerušovacích vektorů je 1024 slabik.**

Zobecnění pojmu přerušení

- Přerušení řeší situace, kdy probíhá nějaká činnost v procesoru a současně je realizována autonomně činnost jiná, např. periferní operace.
- Obě tyto činnosti probíhají asynchronně.
- Procesor není po dobu provádění periferní operace informován o stavu periferní operace.

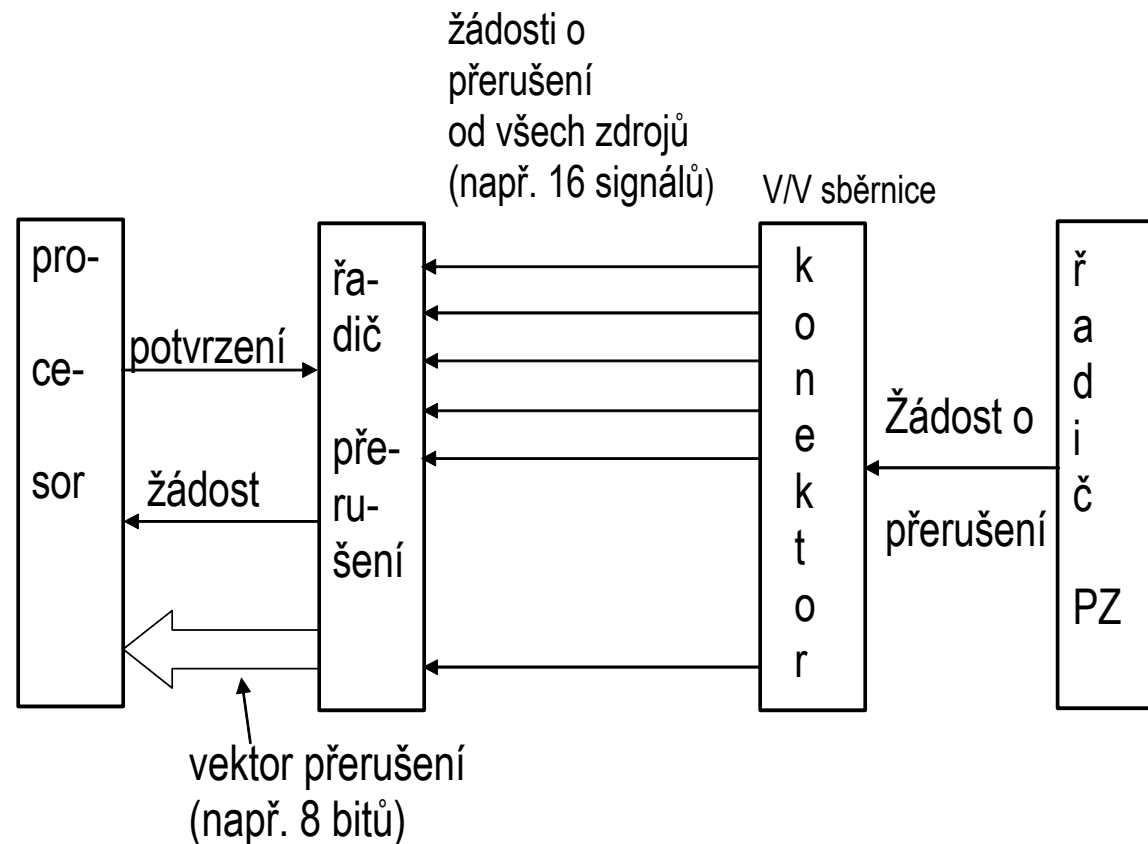
Role zásobníkové paměti při obsluze přerušení:

- V okamžiku vzniku přerušení se musí uložit údaje o právě běžícím programu – návratová adresa, informace uložená v důležitých registrech.
- Tato informace se může uložit do **zásobníkové paměti**, příp. **registrů** (u procesorů RISC jsou to tzv. **sady registrů**, mezi nimiž se přepíná) nebo **paměti**.

Zpoždění vznikající při obsluze přerušení (interrupt latency)

- Zpoždění mezi okamžiky **vzniku potřeby přerušení a zahájení obslužné rutiny.**
- Okamžik **vzniku potřeby přerušení** - naplnění vyrovnávací paměti daty přečtenými z disku, je nutné tato data přenést do paměti.
- **Zahájení obslužné rutiny** - závisí velmi výrazně na tom, jak je počítač hardwarově i softwarově vybaven.
- Zpoždění je velmi důležité u **aplikací pracujících v reálném čase.**
- Velikost zpoždění je ovlivněna:
 - Dobou potřebnou k tomu, aby získal informaci o tom, **že vzniklo přerušení.**
 - Dobou potřebnou **pro ukončení právě prováděné instrukce.**
 - Dobou potřebnou pro **uložení informace o právě probíhajícím programu.**

- Dobou potřebnou pro **přenesení vektoru přerušení**.
- Dobou potřebnou pro to, aby procesor přešel na **provádění obslužné rutiny přerušení**.

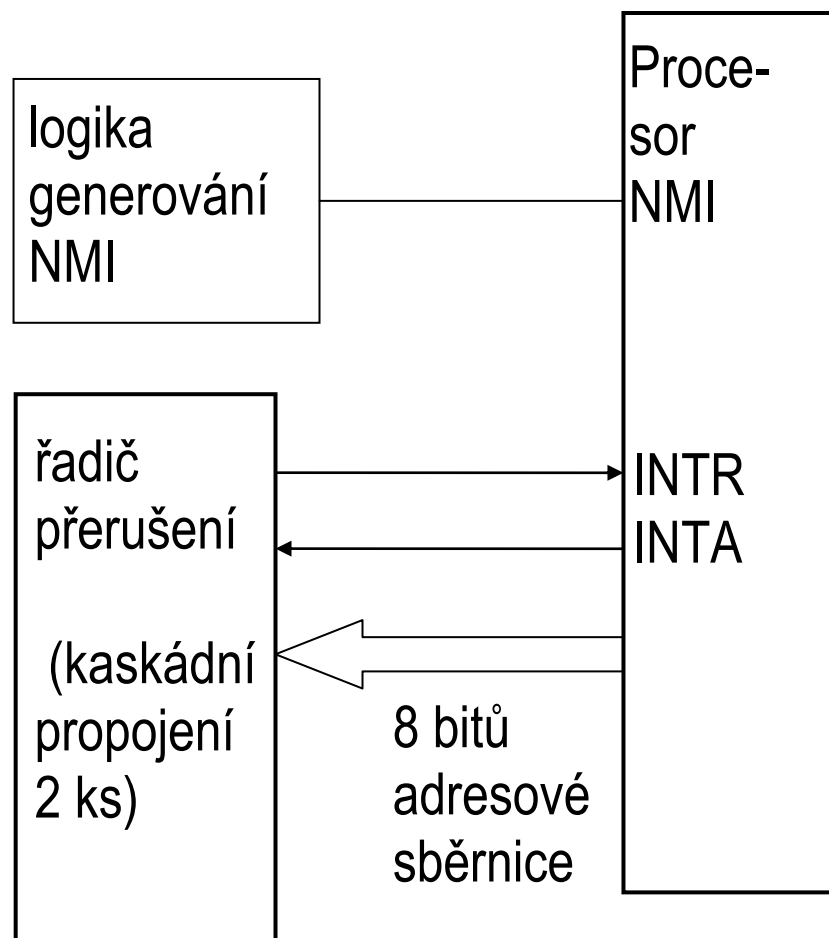
Obr. 1 Struktura podílející se na vzniku a obsluze přerušení

- Otázky, které existují:
 - **Podmínky ukončení periferní operace řadičem**, tzn. stav, kdy řadič PZ generuje do systémové sběrnice (konektoru) **žádost o přerušení**:
Disk – naplnění/vyprázdnění obsahu vyrovnávací paměti,
Tiskárna – vytištění obsahu vyrovnávací paměti.
Obecně: **ukončení autonomně prováděné periferní operace**.
 - **Vybavení systémové sběrnice** pro obsluhu periferních operací s pomocí přerušení:
Signály, které jsou ve sběrnici k dispozici **pro generování přerušení**.
U jednotlivých typů systémových sběrnic jsou tyto mechanismy velmi podobné.

Implementace těchto principů na sběrnici ISA

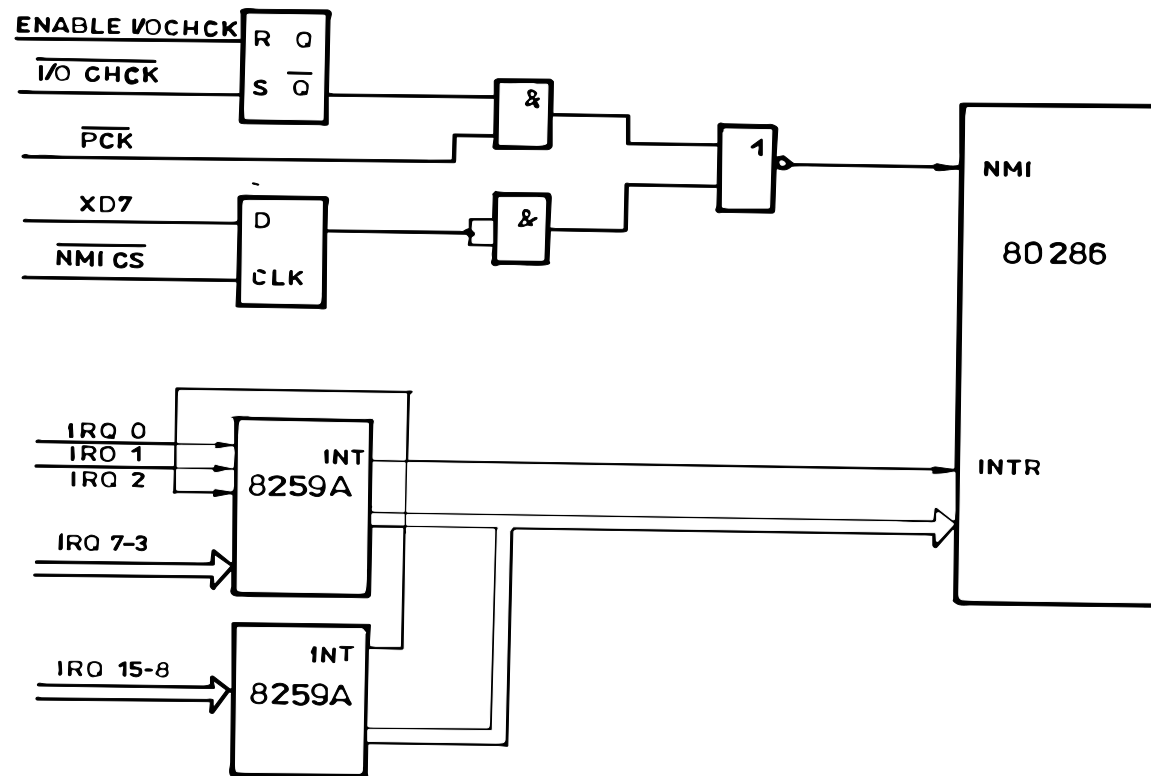
- **Adaptér** generuje signál IRQx.
- Přes **konektor sběrnice ISA** se přenášejí signály od všech adaptérů na **systemovou desku** na vstup **řadiče přerušení 8259A**.
- **Řadič přerušení** soustřeďuje požadavky na přerušení od všech adaptérů.
- S **procesorem** komunikuje signály INT, INTA, signál INT je veden na vstup INTR procesoru.

Realizace přerušovacího systému v PC

ITNR – Interrupt Request

INTA – Interrupt Acknowledge

Obr. 2 Přerušovací systém PC AT

- Mikroprocesor I80286 měl dva vstupy žádosti o přerušení:
NMI - nemaskovatelné přerušení (nemaskovatelný je tento vstup pouze uvnitř procesoru).
Je generováno logikou, jejíž výstup vede na vstup **NMI** procesoru.
Logika signálu **NMI**:
 - Přerušení **NMI** se nastavuje od problémů typu „chyba parity paměti“ – signál **PCK** nebo od signálu **IO CHCK**, který indikuje problém na externím adaptéru (např. chybu parity paměti instalované na externím adaptéru nebo chybu parity vnitřní sběrnice na externím adaptéru).
 - Signál **IO CHCK** byl součástí sběrnice **ISA**.
 - Možnost **externího maskování** signálu **NMI** – od bitu 7 datové sběrnice.

INTR - je generován řadiči přerušení řazenými kaskádně.

- 12 vstupů řadiče přerušení je přístupných na konektoru V/V kanálu (ISA sběrnici).
- Zbývající jsou použity jako žádosti z podsystémů systémové desky (IRQ0 - žádost časovače 0, IRQ1 - adaptér klávesnice, IRQ13 - koprocessor).
- Komunikace mezi procesorem a řadičem přerušení se odehrává klasicky, tzn. pomocí signálů **INTR** a **INTA**, jak tomu bylo u PC XT.

PC na bázi vyšších typů procesorů

- Procesory nemají vyveden do pouzdra signál **INTA** mají však vstup **INTR** (tzn. žádost o přerušení od řadiče přerušení) .
- Do komunikace mezi procesorem a řadičem přerušení je vložen řadič sběrnice – trend odlehčení procesoru.

- Procesor komunikuje s řadičem sběrnice pomocí signálů **W/-R**, **D/-C**, **M/-IO**, z nich řadič sběrnice generuje tzv. sběrnicevé cykly, jedním z nich je cyklus sběrnice pro **potvrzení signálu INTA** => signál **INTA** není generován procesorem ale řadičem sběrnice.
- Komunikace se odehrává mezi řadičem sběrnice a řadičem přerušování.
- Procesor komunikuje s řadičem přerušování pomocí cyklu sběrnice pro **potvrzení signálu INTA** generovaný řadičem sběrnice.
- Sběrnicevé cykly jsou odvozeny od signálů **W/-R**, **D/-C**, **M/-IO** generované procesorem.
- Od těchto signálů se odvozují také signály pro zápis/čtení do/z registrů a pamětí na externích adaptérech – **IOR**, **IOW**, **MEMR**, **MEMW**.
- Signály **W/-R**, **D/-C**, **M/-IO** jsou přítomny na pouzdře procesoru.

Programová přerušeni

- Je vyvoláno instrukcí **INT n**.
- Ukazatel do tabulky vektorů přerušeni - podle konkrétní hodnoty n.
- Příklad: n = 1AH => adresa je 104 (1AH = 26).

Tabulka přerušovacích vektorů

- Je využívána při obou typech přerušeni.
- 1 kB paměti RAM, začíná na nejnižších adresách paměti.
- Obsahuje 256 čtyřbajtových položek (= 1 kB).
- Tyto položky představují adresy obslužných programů pro podporovaná přerušeni (ve tvaru segment : offset) => může být obslouženo maximálně 256 různých přerušeni.
- Z těchto čtyř bytů vytvoří procesor ukazatel na obslužný program přerušeni.

Řadič přerušení

- PC na bázi 286/386/486 - řadič přerušení 8259A-5 (rychlejší verze obvodu 8259A).
- Kaskádní řazení jednotlivých řadičů (2 řadiče) - zvětšení počtu přerušovacích vstupů.
- Další rozšiřování - není možné, na sběrnici není kapacita pro další signály.

- Vnitřní registry:

Vstupní registr IRR - do něj jsou zachycovány žádosti o přerušení.

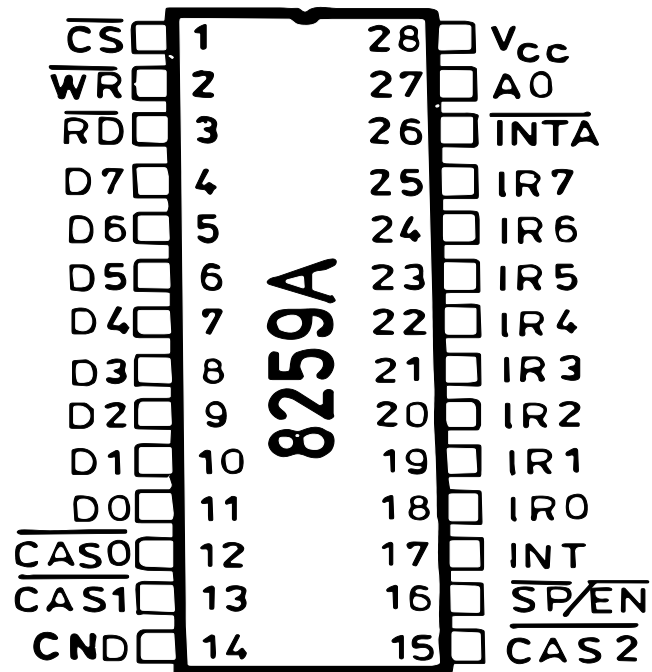
Maskovací registr IMR - "1" zapsaná v patřičném bitě maskuje odpovídající žádost a systém na ni nebude reagovat.

Registr žádostí v obsluze ISR - odráží úroveň přerušení, která je právě obsluhována mikroprocesorem.

- Řadič můžeme naprogramovat do různých režimů změny priority, k čemuž se používají **řídící registry**.

Pouzdro 8259A

- Pozn.: dnes je řadič přerušení integrován do "větších" int. obvodů.

Obr. 3. Pouzdro řadiče přerušení 8259

Činnost obslužného programu:

1. uloží obsah registru příznaků FLAGS do zásobníku,
2. vynuluje příznak povolení přerušení v registru FLAGS,
3. začne vykonávat obslužný program přerušení,
4. obslužný program musí uchovat obsahy všech registrů, které použije a při svém ukončení je obnovit,
5. ukončení obslužného programu - instrukce IRET, ta obnoví obsah registru FLAGS ze zásobníku (se současným povolením příznaku povolení přerušení).
6. Vykonávání přerušného programu pak pokračuje tam, kde skončilo.

Posloupnost činností předcházející spuštění obslužného programu

- Jde o činnosti, které začínají vznikem přerušovací události a končí zápisem vektoru adresy obsluhy přerušení do adresového registru paměti, která poskytne první instrukci obslužného programu.
- V tabulce přerušovacích vektorů je třeba zajistit, aby na adrese odpovídající číslu přerušení byla uložena adresa, na níž začíná obslužná rutina.
- Posloupnost kroků:
 1. Vznik požadavku: je generován některým adaptérem.
 2. Předání požadavku: požadavek se předává pomocí linky IRQx vstup/výstupní sběrnice (např. ISA).
 3. Reakce řadiče přerušení: Řadič přerušení reaguje na tuto situaci generováním signálu INTR do procesoru.
 4. Reakce procesoru: Procesor reaguje posláním 2 pulsů INTA do řadiče přerušení.

5. Typ přerušení: První puls INTA je tzv. **potvrzovací**, během druhého signálu pak řadič přerušení posílá přes datovou sběrnici osmibitovou hodnotu reprezentující typ **přerušení**.
6. Výpočet ukazatele do tabulky přerušení: Procesor přepočítá typ přerušení na ukazatel do tabulky přerušení - **4 x typ přerušení** - a po adresové sběrnici vyšle adresu položky, na které jsou 4 slabiky ukazatele na obslužný program přerušení.

Doba potřebná pro obsluhu přerušení

- Pro realizaci všech potřebných kroků bylo v procesoru 8088 potřeba 61 taktů (takt - 210 ns => potřebná doba = 12,61 mikrosekundy) u procesoru je to 23 taktů (taktování 10 Mhz => potřebná doba = 2,3 mikrosekundy). Trend – zkracování doby, navyšování kmitočtu řadiče přerušení.

- Na tuto dobu má vliv i to, že požadavek na přerušení se vyhodnocuje na konci každé instrukce => v nejhorším případě se zahájí až na konci instrukce.
- Doba provádění některých instrukcí je různě dlouhá, což se také projeví na době potřebné pro obsluhu přerušení.
- Prodloužení doby pro obsluhu přerušení může být způsobeno i tím, že je žádost připojena na vstup řadiče přerušení s nízkou prioritou přerušení.

Možnost řešení:

Využít přerušovací žádosti vyšší úrovně nebo zamaskování všech vyšších žádostí - musí se však provést s rozvahou (klávesnice).

- Podpůrné činnosti (manipulace s vektorem přerušení, úklid před zahájením obsluhy přerušení, po skončení opačná činnost) jsou časově náročné.
- V personálních počítačích se navíc uplatňuje technologická úroveň jednotlivých komponent:

Programové řízení vstupu výstupu se odehrává pod řízením procesoru.

Jistá část obsluhy přerušení se odehrává v režii řadiče přerušení.

Procesor pracuje na vyšších kmitočtech než podpůrné obvody – v tomto případě řadič přerušení.

Funkce řadiče přerušení - shrnutí:

- Sloučení různých požadavků na přerušení od různých zdrojů (IRQ) do jednoho požadavku předkládaného procesoru.
- Rozlišení různých požadavků - procesoru se vrací jednoznačný byte typu přerušení - to je odkaz do tabulky přerušovacích vektorů.
- Stanovení priority požadavků => může se rozhodnout, který typ se vrátí procesoru, je-li více požadavků aktivních současně.

- **Pozn. - softwarová přerušení:**

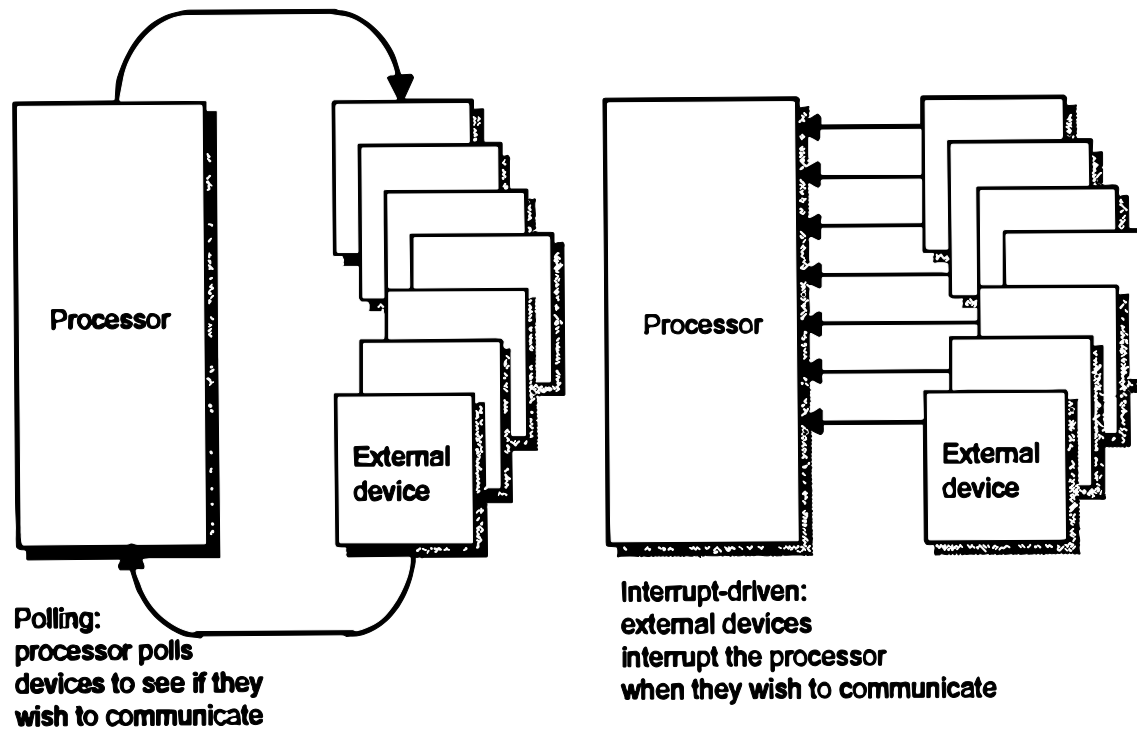
U softwarových přerušení (instrukce INT číslo), představuje "číslo" odkaz do tabulky přerušovacích vektorů).

Shrnutí obou diskutovaných principů řízení periferních operací

- Jak při programové obsluze, tak při obsluze pomocí přerušení se periferní operace provádějí autonomně v tom smyslu, že jejich průběh není řízen procesorem.
- Odlišnost - způsob, jakým je o ukončení operace informován procesor.

Programová obsluha - procesor musí neustále **testovat** stav bitu "konec operace".

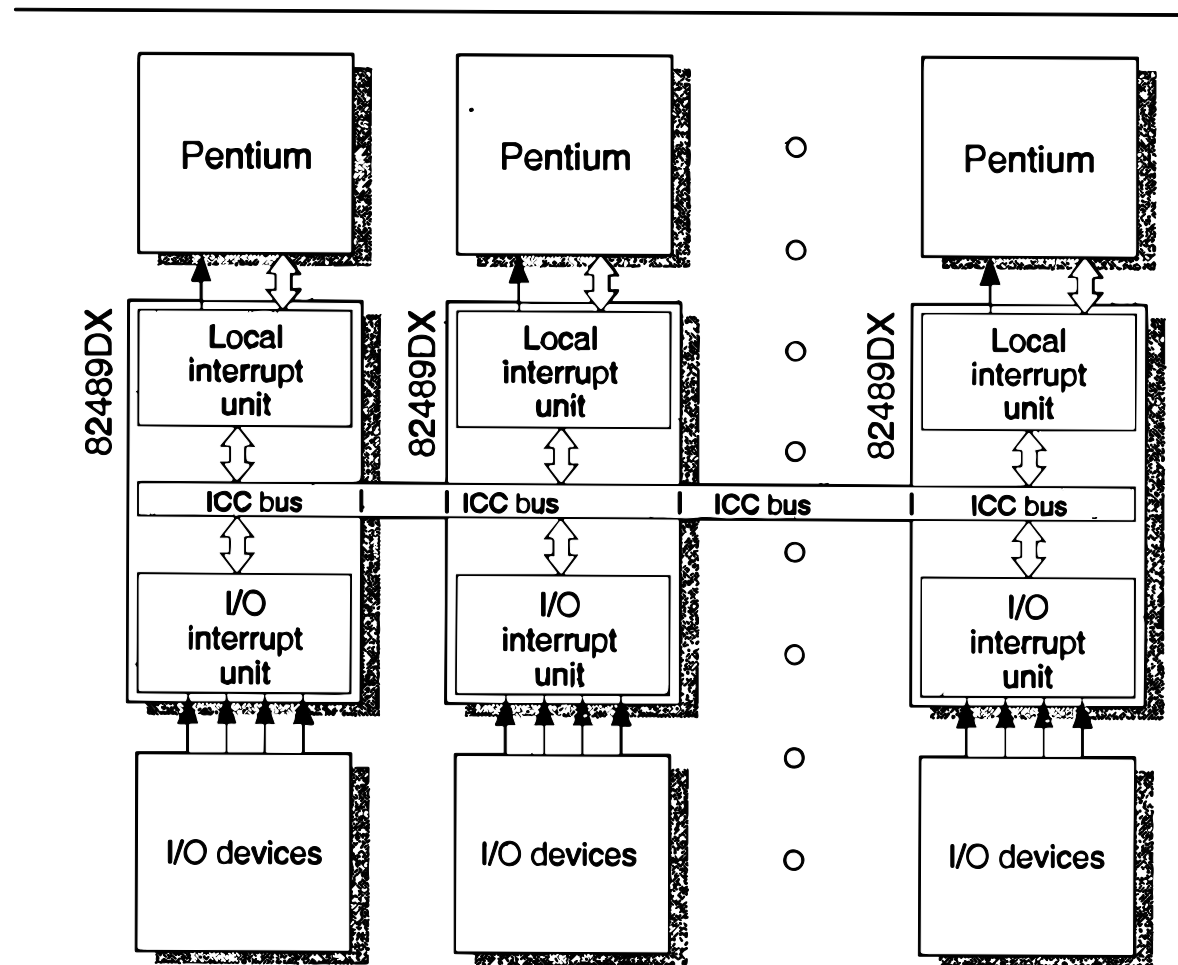
Obsluha pomocí přerušení - adaptér generuje po skončení operace **požadavek na přerušení**.

Obr. 5 Programová obsluha a obsluha pomocí přerušení

Řešení problému přerušení ve vyšších typech procesorů

- Po více jak 10 letech využívání řadiče přerušení 8259A (označovaný jako PIC - Programmable Interrupt Controller) vyvinula firma Intel řadič přerušení **Advanced Programmable Interrupt Controller – APIC 82498DX**.
- Řadič 8259A byl synchronizován kmitočtem 8 Mhz, řadič 82498DX byl v začátcích vyráběn pro frekvence **33 MHZ**, později **55 Mhz** (v současnosti i pro vyšší frekvence) – **rozdíl oproti frekvencím procesorů**.
- Všechny vnitřní registry tohoto řadiče byly 32 bitové (na rozdíl od 8 bitových registrů řadiče 8259A).
- Firma Intel doporučovala, aby registry APIC byly mapovány do adresového prostoru operační paměti – zvýší se tím výkon.
- Řadič APIC 82498DX byl vyráběn v pouzdře se 132 vývody.
- Architektura řadiče 82498DX je založena na alternativě použití tohoto prvku v multiprocesorových aplikacích.

Obr. 6 Využití řadiče přerušení APIC 82498DX v multiprocessorové aplikaci

- V řadiči je **local interrupt unit** (lokální jednotka přerušení) a **I/O interrupt unit** (V/V jednotka přerušení).
- Lokální jednotka je napojena na lokální („svůj“) procesor, V/V jednotka přerušení je přes sběrnici ICC spojena s ostatními lokálními jednotkami přerušení.
- Pokud není lokální jednotka přerušení v okamžiku vzniku přerušení volná, může V/V jednotka svůj požadavek na přerušení **přenést na jinou než svou lokální jednotku přes sběrnici ICC.**
- V takové konfiguraci není procesor obsluhující požadavek na přerušení přerušen, pokud vznikne další požadavek na přerušení v jeho řadiči přerušení, ten je obslužen v jiném procesoru (jsou pochopitelně zvažovány priority).